

capitolul III

comunicări și note documentare

PIAȚA HERCULE DIN BĂILE HERCULANE SAU DIALOGUL FAȚADELOR CU ISTORIA*

Oliver Velescu

RÉSUMÉ

Pendant la première moitié du XIXème siècle sur le territoire des bains thermaux romans Ad Mediam on a bâti un ensemble architectural – des hôpitaux et des sanatoriums militaires – appréciés comme une expression d’architecture néoclassique. Il s’agit d’un ensemble réalisé autour de la Place d’Hercule, le centre historiques des réputés Bains Herculéens (Băile Herculane).

L’étude souligne la qualité esthétique de cette architecture, démontrant que ici il y a un endroit ou „le temps historique est devenu image”.

Et pour prouver ça, l’étude fait sortir en évidence l’extraordinaire contribution de la lumière jointe à l’ionisation négatif de l’atmosphère (une particularité climatique locale). Un phénomène qui met en valeur la belle architecture de ces façades.

Grâce à ce phénomène, la Place d’Hercule arrive à être baigné dans une lumière étrange, très pure, la même que les philosophes du XVIIème siècle l’avaient appelé „la diaphanéité”.

La perception spirituelle crée par cette ambiance de l’endroit fait éprouver un sentiment d’accomplissement, de sérénité de l’âme.

Băile Herculane¹ sunt în percepția publicului larg, locul unde se merge - și sunt căutate de 2000 de ani - pentru oblojirea sănătății și pen-

tru miraculoasele vindecări obținute în urma tratamentului balnear. Motiv pentru care credem, că valoarea intrinsecă a arhitecturii dezvoltate aici în secolele XIX și XX a fost trecută cu vederea și **nu figurează în nici unul din manualele sau tratatele de istoria artei sau a arhitecturii**. Doar în unele din pliantele turistice se afirmă că în Piața Hercule clădirile „aparțin stilistic unui baroc austriac impresionant”. (!)

Sub numele **AD AQUAS HERCULIS SACRAS**, localitatea este atestată într-o inscripție lapidară datând din anul 153 d. Chr. Se pare că însuși împăratul Marc-Aureliu împreună cu mama sa Ikelia ar fi fost aici la tratament.²

Așezarea poate fi un strălucit material didactic pentru ilustrarea pe o suprafață relativ restrânsă a continuității de locuire și a evoluției habitatului din cele mai vechi timpuri până în veacul al XX-lea. Amintim în treacăt peșterile locuite din paleolitic³, așezarea din epoca romană, cu amenajări balneare și monumente votive, mărturii paleocreștine⁴, epoca medievală ilustrată prin cetatea de la Mehadia, secolul XVIII cu construcții hidrotehnice pe Cerna, în aval, la Topleț și primele amenajări balneare. În fine urmează secolul al XIX-lea de care ne vom ocupa îndată precum și secolul al XX-lea. Sunt prezente aici toate stilurile și curente de arhitectură de la neoclasic la neoromânesc ca și arhitectura din cea

Budapest 1900; Ilie Cristescu, *Tezaurul Cernei*, București, editura Sport-Turism, 1978; Ilie Cristescu, *Herculane. Intre adevăr și legendă. Patrimoniul turistic*, editura Hercules, 2001; Ștefan și Alexandrina Negrea, *Ad aquas Herculi Sacras*, Editura Timpul, Reșița, 2002.

² Al Bărcăcilă, *Băile Herculane. Ad Mediam a l’époque romaine*, București, 1935.

³ Florea Mogoșanu, *Rezultatele ultimelor săpături arheologice privind paleoliticul din Peștera Hoșilor de la Băile Herculane*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche” 1971, nr. 1.

⁴ Pr. Ieremia B. Ghiță, *Obiecte paleocreștine din Banat. Inelul de aur de la Băile Herculane*, în „Mitropolia Banatului”, 1976, nr. 4-6, pag. 310.

* Într-o formă prescurtată sub acest titlu am publicat un articol în revista „Arhitext-Design” nr. 6/2001.

¹ Bibliografia stațiunii este foarte bogată. Pentru cunoașterea literaturii istorice trimitem la Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, Timișoara, Editura Mitropolia Banatului, 1973, pag.14. Mai amintim: Pártos Sándor, *Hèrkulesfürdő es gyögyfürásai*,

de a doua jumătate a secolului XX. Mai sunt de amintit Rezervația botanică Domogled de 1132 hectare situată la 1106 m. altitudine, și marele număr de peșteri cu particularitatea lor, temperatura ridicată din cauza apei termale (între anii 1960-1962 au fost inventariate peste 100 de grote).⁵

În cele ce urmează nu dorim a scrie o nouă monografie a stațiunii, ci doar prezentarea unui anumit moment istoric din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Atunci la Herculanee s-a încheiat un spațiu arhitectural care exprimă și ilustrează concepția unui ambient purtând un mesaj specific al locului și epocii din care provine. Clădirile componente ale ansamblului numit **Piața Hercule** au fost gândite la vremea lor ca reprezentări ale unui program de arhitectură militară, în care domină utilitatea – spitale pentru trupă și subofițeri, și sanatoriu pentru ofițeri. Regularitatea proporțiilor, euritmia întregului complex oglindesc spiritul soldătesc iar decorația rigidă, neoclasică a fațadelor s-a dorit să fie expresia viziunii culturale a epocii, trecută însă prin filtrul gândirii cazonice.

*

Pentru înțelegerea atitudinii estetice a celor ce au creat acest ansamblu arhitectural, mediul social în care a fost el conceput precum și mesajul acestuia trebuie făcut apel la istorie.⁶

Valea Cernei a fost din cele mai vechi timpuri un important culoar prin care s-au perindat armate, negustori, călători. Funcția geopolitică a zonei nu a alterat însă componența ei etnică românească. Urmare a înființării în anul 1764 a regimentului „valaho-ilir”, separat apoi în două unități distincte, cel sârbesc, pe valea Dunării, iar cel românesc a cuprins satele din Banatul muntos, s-au produs însemnate modificări în structura mentală și în comportamentul locuitorilor acestui ținut. Țăranii-militari - „printre care erau mulți oameni înstăriți” – potrivit unei relatări contemporane, se aflau sub comanda unor ofițeri imperiali veniți, fără exagerare, din toată Europa. Mai târziu, s-au ridicat ofițeri și dintre localnici. Odată cu oamenii au venit în părțile acestea și noile idei, care frământau societatea europeană la sfârșit de secol XVIII. Războaiele napoleoniene, interesele franceze în Imperiul Otoman și-au lăsat amprenta în mediul social al celor trăitori în acest îndepărtat colț al Imperiului Habsburgic. Noile deprinderi ale românilor au fost surprinse în „Cronica” contemporană a protopopului

⁵ Botoșăneanu, I., Negrea, A., Negrea, St., *Grottes du Banat explorées de 1960 à 1962*, în *Recherches sur les grottes du Banat et d'Oltenie*, Paris 1967, edit. C.N.R.S. și Povară, I., Diaconu, G., et Goran, C., *Observation préliminaires sur les grottes influencées par les eaux thermo-minerales de la zone Băile Herculanee*, în „Travaux de l'Institute Speologique Emil Racovitza”, t. XI pag 355-365, Bucarest, 1972.

⁶ Pentru contextul geopolitic și transformările petrecute în gândirea și comportamentul locuitorilor din Valea Cernei în primele decenii ale veacului al XIX-lea se vede pe larg: Oliver Velescu, *Ușile unui iconostas bănățean de la începutul secolului al XIX-lea*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, 1995, nr. 1-2, pag. 12 și următoarele.

de Mehadia, Nicolae Stoica de Hațeg⁷.

Există un pasaj în Cronica sus citată, în care autorul ei își exprimă admirația pentru felul falnic cum arătau țăranii localnici în ținuta militară a epocii. O altă mărturie, a lui Dinicu Golescu din anul 1825 confirmă cele relatate în izvorul citat. Boier luminat, dar obișnuit cu țăranii aserviți și țigani robi, constata cu surprindere că aici la Mehadia are de-a face cu „lăcuitoari neaoși români fără de nici o deosebire în vorbe și port - și adaugă imediat – numai că se socotesc ca ai noștri care sunt în cea mai bună stare”. Îl mai bucură că „am văzut din neamul nostru așa voinici ostași, bine îmbrăcați < în haine husărești > bine învățați și bine îndrumați în calea fericirii și cinstitii”⁸, dar se întristează gândindu-se la soarta țăranilor de dincolo de munți.

Izvoarele termale de la Herculanee făceau parte din „patrimoniul grăniceresc”. Construcțiile de lemn executate în secolul al XVIII-lea au fost distruse în timpul ultimului război austro-turc (1787-1789). Reconstruirea stațiunii s-a început în anul 1792 prin amenajarea terenului și a băilor termale. Așa cum s-a arătat, lucrările au fost concepute în baza unui program de arhitectură militară, anume crearea de spații de tratament pentru oștire, formând în anii următori ceea ce reprezintă astăzi ansamblul Piața Hercule.

Un decret imperial din anul 1815 schimbă denumirea așezării din Băile Mehadii în Băile Herculanee, dar vechea denumire va persista încă mult timp în scrierile și vorbirea curentă. La începutul anului 1839, stațiunea trece în administrarea statului, cunoscută fiind valoarea curativă a apelor și s-a luat inițiativa înființării unui stabiliment balnear destinat publicului⁹.

*

Cronologic, construcțiile au început cu **spitalul pentru trupă și subofițeri** edificat între anii **1803 -1805**, (cunoscut în trecut sub numele Militar Sanatorium für Unteroffiziere ũ Truppe) azi *Pavilionul nr. 5*, având adresa poștală Piața Hercule nr. 5.

Prima biserică românească a început a se construi în anul 1803. În timpul execuției lucrărilor s-au descoperit numeroase vestigii romane¹⁰. La înălțarea bisericii și-au adus contribuția negustori bănățeni și unii boieri din Țara Românească veniți la băi. Execuția lucrării a fost încredințată meșterului zidar Lorentz Seewald din Orșova. Ea a avut dimensiunile de 8 klafteri lungime și 3,5 klafteri lățime (1 klafter = 1,85 m.) A fost pictată între anii 1820-1823 de Frantz Xaver Staph și Moise Bercovici din

⁷ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Editura Academiei RSR, București, 1969.

⁸ Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, ed. Biblioteca pentru toți, ediția 1952, pag. 133.

⁹ Conform unui anunț din periodicul „Der Siebenburger Bothe” nr. 29 din 12 aprilie 1839. Tot aici sunt oferite informații privitoare la posibilitățile de cazare, prețul camerelor de închiriat și costul băilor de tratament.

¹⁰ Ieremia B. Ghiță, *op.cit.* Aici și bibliografia problemei.

Caransebeș. Turnul s-a clădit în 1830. Potrivit unei stampe din 1823 vechea biserică era amplasată în stânga podului (ieșind din Piață) chiar pe malul Cernei, fiind inundată în 1805. În 1863 biserica a fost demolată, construindu-se o alta nouă în parcul stațiunii.¹¹

Următoarea construcție a fost cea a **Comandamentului militar al stațiunii**, (cu vechiul nume *Casa administrației militare*) terminată în 1811, azi *Sediul administrativ al băilor*, Piața Hercule nr. 2.

Alături se construiește în 1810 **Hotelul Ferdinand** (fost *Franz-Josef Hof* sau *Ferencz-Jozsef Udvar*) numit ulterior *Hercule* apoi *Pavilionul nr. 7*, Piața Hercule nr. 1.

Pentru tratament se amenajează **Băile Elisabeta** în anul 1810, (numit în trecut *Elisabeth Bad* sau *Erzsebet fürdő*, *Stabilimentul balnear Regina Elisabeta și Cloșca*) azi *Băile Diana* situat imediat în stânga podului de acces.

În anul 1824 se construiește **Hotelul Francisc** (în trecut: *Franzeshof* sau *Ferencz udvar* numit ulterior *Severin*) azi *Pavilionul nr. 3*, Piața Hercule nr. 5.

În anul 1826 s-a făcut o nouă amenajare balneară **Baia Carolina**, (numită în trecut *Carolinenbad* sau *Sarlota-fürdő* apoi *Dragalina*) azi *Hebe*, piața Hercule nr. 9.

În anul 1828 se construiește **Sanatoriul militar pentru ofițeri** (cunoscut sub numele de *Militär Sanatorium*, *Offizirs Pavilion*, numit între 1918-1948 *Regele Ferdinand*.) azi *Pavilionul nr. 4*, Piața Hercule nr. 6. Clădirea a fost renovată între anii 1847 – 1852, acest din urmă an fiind trecut pe frontonul clădirii. Construcția are o arhitectură mai deosebită, cu încăperi și coridoare boltite în dublă curbură sau semicilindrice și este prevăzută cu curți interioare.

La 1838 se construiește – cap de perspectivă - **Biserica Romano-Catolică** - în același stil neoclasic, înlocuind o alta mai veche de pe același amplasament.

La 1846 la capătul opus Sanatoriului pentru ofițeri se construiește pe locul vechii „băi de șindrilă” **Stabilimentul balnear Ludwig**, (*Ludwigs Bad*, *Lajos fürdő*, ulterior, *Principesa Ileana* apoi *Crișan*), azi *Apolo*. Este o reușită clădire cu încăperi boltite, legată printr-un pasaj subteran de spitalul soldătesc situat pe latura opusă a pieței. Adresa – Piața Hercule nr. 6.

În anul 1847 s-a ridicat impozanta **statuie a lui Hercule** donație a arhiducelui Karl. Statuia surprinde pe Heracles după uciderea Hydrei Lernaea, monstrul cu mai multe capete - care potrivit mitologiei - otrăvea apele lacului Lerna din Pelopones. Eroul este înfățișat în picioare cu mușchii proeminenți, purtând pe umăr pielea hidrei pe care tocmai a ucis-o. Soclul statuiei este un bloc de piatră, se pare vechea fântână amplasată aici în 1826 și din care izvorăsc patru guri de apă.

Inscripția de la baza statuii are următorul cuprins: **„Ramelmayer figuravit. Jos. Glanz ex aere fundit**

Vindobonae MDCCCXLVII”. Adică: autorul statuii este Ramelmayer și a fost turnată în bronz în atelierul lui Jos. Glanz din Viena în anul 1847.

Sculptorul vienez **Adam Ramelmayer** (n. 28 iunie 1807 - + 20 martie 1887) studiază la Academia de Artă din Viena fiind deseori premiat pentru lucrările sale. În 1833 obține marele premiu pentru sculptură al orașului Milano pentru grupul statuar „Androclus și leul”(?). Din 1843 este membru al Academiei de Artă din Viena. Între anii 1848 - 1858 desăvârșește opera sa principală numită „Heldenberg” (Muntele Eroilor) situată în localitatea Kleinwetzendorf în Niederösterreich (Austria inferioară, aparținând de comuna Ziersdorf). Compoziția cuprinde 180 de figuri și busturi sculptate în piatră. Lucrarea, este considerată a fi cel mai important monument memorial, sculptură în piatră, al secolului XIX și a fost închinat ostașilor care au luptat sub comanda celebrului feldmareșal Radetzky (1766 -1858), înmormântat în această localitate,¹² și immortalizat prin celebrul vals al lui Johann Straus.

În spațiul dintre Spitalul pentru soldați și clădirea Garnizoanei, a funcționat între anii 1812 – 1900 **localul de agrement al stațiunii**, (*Cursalon*, *Casino*). Clădirea avea un partea stângă un restaurant, în mijloc o sală de dans și în dreapta ei o cafenea de bună tradiție vieneză și o cofetărie. La etaj era așa-numita Sală de Argint. Distrus de un incendiu, **în anul 1906 s-a construit pe același amplasament Hotelul Dacia** azi *Pavilionul nr. 3*. Este o foarte reușită clădire, executată în gustul epocii, „*Jugendstil*”, și care, respectând proporțiile ansamblului, se înscrie în aliniament și nu tulbură cu nimic ambianța sitului. Hotelul așteaptă o restaurare, care să-i redea eleganța și frumusețea originală¹³.

Între evenimentele importante din secolul al XIX-lea consemnate de istoria stațiunii sunt vizitele imperiale. Astfel, în anul 1817 împăratul Francisc I trece prin stațiune, iar la 19 iunie 1852 este consemnată vizita împăratului Franz-Iosif, moment care aduce stațiunea Băile Herculane în atenția întregii opinii publice din fosta monarhie. La 4 aprilie 1887, stațiunea este vizitată de regele Carol I al României. Cu prilejul deschiderii navigației la Porțile de Fier pe Dunăre, la 27 septembrie 1896 are loc la Băile Herculane întâlnirea la nivel înalt între împăratul Franz

¹² După *Deutsche biographische Enzyklopedia*, vol. 8, pag. 169. Aceluiași sculptor i se datorează și o statuie din marmoră de Carrara (63,5 cm.) care-l reprezintă pe cancelarul Metternich.

¹³ În anul 1964 urmare a unei deplasări de documentare, autorul acestui studiu, împreună cu regretata arhitect Florica Dimitriu am propus includerea în Lista monumentelor istorice a ansamblului „Piața Hercule”, propunere care și-a găsit finalizarea în anul 1992. Inventarierea științifică a acestui ansamblu, ca de altfel a întregii stațiuni Băile Herculane (46 de obiective) s-a executat între anii 2003 – 2005 de către un colectiv al Serviciului de Evidență al Institutului Național al Monumentelor Istorice, condus de istoricul Aurelian Stroe. Din documentația elaborată au fost selectate și publicate 10 fișe analitice. A se vedea, Ruxandra Nemțeanu, *Inventarierea patrimoniului arhitectural termal Băile Herculane* în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, an. XII – XVI, 2001-2005, pag. 195 și următoarele. Cu privire la numele unora din clădiri, ele au fost schimbate după 1989 precum și adresele poștale.

¹¹ Pentru avatururile construcției acestei prime biserici ortodoxe a se vedea studiul pr. I.B. Mureșianu, *O afirmare românească: Biserica de la Băile Herculane din 1803, ctitorită de protopopul Nicolae Stoica de Hațeg*, în „Mitropolia Banatului”, 1977, nr. 7-9, pag. 494 – 504.

Iosif și regii Carol I al României și Alexandru I al Serbiei.

Mai trebuie amintit popasul făcut la Băile Herculane, în 1817 de Tudor Vladimirescu care, în timpul șederii sale aici, a împrumutat cărți de istorie de la protopopul locului, cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg. Trebuie pomenită șederea aici în anul 1816 a căpitanului eterist Iordache Olimpiotul, conspiratorul și aventurierul care l-a trădat pe Tudor Vladimirescu în 1821, și care își făcuse pentru o vreme, la Mehadia (înțelege Herculane), un centru al intrigilor sale la curtea de la Belgrad¹⁴. Herculane a servit și ca loc de refugiu al multor boieri participanți la revoluția din 1848¹⁵. Vasile Alecsandri a petrecut aici venind la băi în iulie 1847 „cu sănătatea zdruncinată” unde „descoperă” balada Herculean (Manuscrisele Alecsandri nr. 3370 și 5033 pag. 48 și 261). Poetul va reveni pentru o ședere de două luni în vara anului 1864, iar impresiile sale le-a împărtășit în cunoscutele sale „Scrisori către Ion Ghica”¹⁶. Istoricii A. D. Xenopol și-a petrecut vara lui 1884 tot aici, publicându-și impresiile în numerele din toamna anului 1884 a „Convorbirilor Literare”¹⁷. Băile Herculane sunt de altfel evocate în numeroase articole din literatura română, germană și maghiară.

*

Nu credem că numai această aridă, dar necesară prezentare, poate convinge că în Piața Hercule dăinuie un impresionant ansamblu estetic nealterat de vremuri.

În acest context amintim cea mai simplă definiție a neoclasicului enunțată de profesorul Grigore Ionescu: „**rațiune, simplitate, sobrietate**”¹⁸ și a cărei ilustrare perfectă o întâlnim tocmai în acest ansamblu, omis însă de autor în sinteza sa pe care o cităm în notă. Acestei compoziții arhitecturale i se potrivește și caracterizarea făcută neoclasicului de Mihai Alpatov: „**severitate spartană**”¹⁹.

Și totuși, la aproape două secole, dincolo de mesajul istoric, Piața Hercule reușește să fie o *realitate emotivă* dar cu condiția de a accepta că senzația pe care o transmite să însemne o schimbare a atitudinii față de arhitectura ansamblului²⁰. Dar pentru aceasta ar trebui să se apeleze la sentimentul hegelian pentru: „**a cuprinde frumosul**

prin gândire”²¹.

Așa dar, o vibrație de natură pur intelectuală! Pentru că este de înțeles că în spatele imaginii de ansamblu, se simte emoția izvorâtă din adâncul istoriei, nu numai din perceperea întregii piețe, dar și din fiecare clădire în parte. Lucian Blaga susține existența unui spirit inconștient care generează „**trăiri spirituale**” semnalând un „**altceva**” ce trebuie cunoscut. Blaga cuprinde aici și „**forme rigide**”, unde putem încadra și clădirile de care ne ocupăm. Ele ar forma potrivit aceluiași filosof „**un câmp sau o matrice stilistică**”²², care ne permite să descifrăm concepțiile estetice a celor care au gândit și au construit de-a lungul unei jumătăți de veac Piața Hercule. Este aici un loc în care **timpul istoric a devenit imagine**.

Dar dincolo de această dimensiune temporală, încărcătura de *frumos* a ansamblului este determinată și de câțiva factori particulari ai sitului. În asemenea analize se invocă de cele mai multe ori contribuția peisajului, a luminii, a culorilor, a nuanțelor, a proporțiilor. Descoperim însă aici, că dincolo de piatră, cărămidă și ziduri există și contribuția liniei orizontului de unde munții se înclină prăpăstioși spre Cerna, care curge vijeliosă între „*negre maluri*” (Gh. Coșbuc, poemul *Prin Mehadia*). Este spațiul, în care scrie poetul „*Sufletul-mi simți de odată liber și de uimire plin*”. Râul nu se vede în piață, dar o străjuiește. Muntele, apa, cerul scaldă spațiul și arhitectura într-un abur ciudat; într-o lumină diafană, teoretizată de Leibnitz și preluată de Rosario Assunto²³, cel care a afirmat că orașul secolului al XVIII-lea a încarnat filozofia lui Leibnitz²⁴.

Ceea ce sporește într-adevăr valoarea estetică a Pieții Hercule este lumina. S-a scris despre aeroionizarea negativă, ca o particularitate a climatului local de la Băile Herculane.²⁵ Această calitate fizică a atmosferei are efecte benefice în cura balneo-climatică prin crearea, între altele, a unei stări de spirit de bună dispoziție. Dar, **ionii negativi**, factor curativ, **au și valențe estetice**, fapt despre care nu s-a scris până acum. „Filtrarea” aerului, fenomen specific aeroionizării, sesizabilă doar cu aparatură de laborator, face ca Piața Hercule să fie scăldată într-o lumină pură, dificil de definit. Într-adevăr, această lumină dă sentimentul de liniște iar arhitectura capătă o altă dimensiune, alta decât cea gândită de făuritorii ei. Lumina care planează asupra clădirilor potențează proporțiile lor, pune în evidență

¹⁴ Liprandi, *Căpitanul Iordache Olimpiotul*, în *Documentele răscoalei de la 1821*, vol. V, pag. 414-417 și Mircea T. Radu, *Tudor Vladimirescu*.

¹⁵ I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834 -1848*, București, 1915, pag.432.

¹⁶ Silviu Dragomir, *Vasile Alecsandri inedit*, în „Ateneu”, X, nr. 2, februarie 1973, pag.7.

¹⁷ „Convorbiri Literare”, nr. 10,11,12/1884.

¹⁸ Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, București, Editura Academiei, 1965, vol. II, pag. 358.

¹⁹ Mihai V. Alpatov, *Istoria Artei*, București, edit. Meridiane, 1965, vol.II, pag. 317.

²⁰ Oliver Velescu, *Orașul. Spații culturale*, în „Historia Urbana”, 1997, t. V, nr. 2, pag. 193 și Daniela Chișiu, *Aspecte privind caracteristicile culturii reflectate în viața orașului*, în aceeași publicație, același număr, pag. 203.

²¹ Hegel, *Estetica*, Editura Academiei, 1966, vol. I, pag. 100.

²² Lucian Blaga, *Ființa istorică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, pag. 85 și 186.

²³ Rosario Assunto, *Peisajul și estetica, vol. I. Natură și societate*, București, Editura Meridiane, 1986, pag. 91-92.

²⁴ Desigur esteticianul italian nu a cunoscut opera filosofului Teophil Coridaleu, care a predat la Academia Domnească din București un curs de filosofie neoaristotelică. Contribuția sa la studiul luminii va fi prezentată în cele ce urmează Pentru felul cum arhitecții lui Constantin Brâncoveanu au știut să fructifice aceste calități ale luminii a se vedea: Oliver Velescu, *Luminile Brâncoveanului. Rolul gândirii novatoare în epoca brâncovească*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, 1992, vol. XI, pag. 68.

²⁵ Ilie Cristescu, *Tezaurul Cernei*, pag 43 și următoarele.

puritatea neoclasicului și atenuază rigiditatea cazonă a clădirilor, aliniată de altfel, ca la o paradă militară.

Este poate aici, la Băile Herculane acel loc unde – potrivit lui Blaga - „**există două realități a căror imensă zdrobitoare greutate o simțim, dar fără de care nu putem trăi: AERUL ȘI ISTORIA**”²⁶.

Încercăm să fim, în continuare, în cele ce urmează „**iscoditori ai firii**” după sintagma folosită de Dimitrie Cantemir în a sa „Istorie ieroglică”, adică încercăm să descifrăm natura lucrurilor, așa cum se prezintă ele în Piața Hercule.

Așa dar, cum privim acest sit? Cum îl percepem? Care este mesajul pe care ni-l transmite?

Ne aflăm în fața unui ansamblu arhitectural, care realmente amplifică întregul aparat senzorial. Prin componentele sale – fiecare clădire în parte – dar și piața în ansamblul ei, provoacă ecouri de amploare istorică, legând trecutul de prezent. Desigur, rolul important în înțelegerea acestor simțăminte îl are privirea, felul în care ochiul percepe ceea ce i se înfățișează. O privire contemplativă chiar fascinantă și chiar condescendentă este determinantă în crearea unei adevărate trăiri a timpului istoric, a percepției lui, mai ales că aici arhitectura are o anume expresivitate, fiind o imagine, o ilustrare (și de ce nu o „ilustrată”).

În literatura filosofică se subliniază că este necesară o dispoziție mentală pentru a ajunge la contemplare, la o iluminare interioară, pentru a înțelege cea ce este dincolo de realitatea fizică, dincolo de imaginea din fața ochilor. În Evanghelii se spune că „*Ochiul este sfeșnicul trupului tău. Dacă ochiul tău este sănătos, tot trupul tău este plin de lumină*” (Matei 6,22 și Luca 11,34). Privitorul – scria Tudor Vianu în 1957 – este acela care uitându-se la anumite locuri „*le compune într-o imagine și le înzestreză cu un anumit înțeles*”²⁷, iar Le Corbusier, în cunoscuta sa „*Vers un architecture...*” (1958) accentuează: „*Emoția arhitecturală intervine când opera răsună în noi*”. Acest răsunet își are corespondentul în **intuiție**, însușire caracterizată ca o înclinare sufletească, subiectivă, variind după pregătirea intelectuală a fiecăruia; pentru că omul este „*o lume de sine stătătoare, de unde o grupare de indivizi, societatea este formată din unități sufletești individuale*”²⁸.

Piața de care ne ocupăm, trebuie însă înscrisă într-un itinerar temporal, pe un drum al istoriei. De-a lungul aproape a două secole, acestor clădiri le-a fost apreciată numai valoarea funcțională. Însușirile estetice ale arhitecturii lor nu au fost sesizate și ele nu au fost – așa cum s-a arătat – cuprinse în lucrări de specialitate. Explicația poate fi găsită în vechimea relativ recentă a lor – secolul al XIX-lea – dar și de faptul că în acest spațiu nu

trăiește o colectivitate perenă. Prin specificul de stațiune balneară cu o permanentă fluctuație a oamenilor veniți la tratament pe o durată limitată, aspectul estetic, deși prezent, nu a fost perceput ca atare. Virtuțile aerului, ideea de „aer bun” sunt cele care prevalează ca parte din terapia climaterică.

Și totuși! S-a amintit mai sus de calitatea atmosferei locale, de ionizarea aerului și de luminozitatea care „îmbracă” arhitectura locului.

Despre contribuția luminii, a luminozității la sublinierea rolului ei în perceperea obiectelor, există o bogată literatură, ea constituind preocuparea multor gânditori din toate epocile. „*În misterul luminii există o spiritualitate care cuprinde toate formele trecutului și viitorului*” spunea arhitectul eseist G. M. Cantacuzino într-o conferință la Radio București în 1937²⁹. „*Lumina – scrie Mircea Eliade – este considerată a fi atributul prin excelență a Divinității*”³⁰. Într-unul din Psalmii regelui David găsim următorul verset: „*Da, Tu îmi aprinzi lumina mea. Domnul Dumnezeu meu îmi luminează întunericul meu*” (Psalmi 18,28). Mai amintim pe Lucian Blaga care afirmă că „*Lumina este simțită ca o trezire și ca o înviere...*”³¹. Cu patru secole în urmă, în veacul al XVII-lea, exista printre filosofi o preocupare cu privire la rolul luminii, a originii ei, a felului cum se iluminau obiectele. Într-o scrisoare expedită la 16 octombrie 1639, René Descartes (1596 – 1650) și, mai târziu în lucrarea sa „*Recherche de la Verité par les lumières naturelles*”, el leagă perceperea luminii de intuiția sus amintită. **Descartes pune un semn de egalitate între lumina naturală (la lumière naturelle și intuitus mentis)**. Traducând cuvântul **intuitus**, el ia în considerare originea semantică a lui: *intuitus (intueri = a vedea)* și de aceea îl traduce cu „**lumină naturală, sau lumină clară, claritate (vue claire)**”³². Ideea aceasta, Descartes o va dezvolta în continuare: **lumina naturală sau rațiunea naturală este „lumina pură a rațiunii”, chiar „bunul simț”**. Ne oprim aici, dar reținem pentru ceea ce ne interesează în studiul de față: **lumina naturală este egală cu cea clară, cu claritatea, ea este percepută prin trăire, prin „intuitus mentis”**.

În aceeași perioadă, la celălalt capăt al Europei, la Constantinopol, Teophyl Coridaleu (1563 – 1646) rectorul Academiei de pe lângă Patriarhia Ortodoxă și profesor la Academia Domnească din București, preda aici un curs despre „Suflet”, în care susținea principiile filosofiei neoaristotelice. De lumină, de funcțiile și rolul

²⁶ Lucian Blaga, *Elanul insulei. Aforisme și însemnări*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, pag. 63.

²⁷ Tudor Vianu, *India*, în „Gazeta Literară” 1957, articol cuprins în culegerea „*Scrieri de călătorie*”, București Editura Sport - Turism, 1978, pag. 106.

²⁸ C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, București, 1904, ediția III-a, pag. 48.

²⁹ G. M. Cantacuzino, *Lumina românească*, în antologia „*Izvoare și popasuri*”, București, edit. Eminescu, 1977, pag. 351.

³⁰ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și a ideilor religioase*, București, 1981, vol. I, pag. 72. Tema a fost dezvoltată de autor în studiul *Spirit, Light and Seed*, în „*History of Religion*”, Chicago, t. XI, 1971, pag. 3-16.

³¹ Lucian Blaga, *Geneza metaforei și sensul culturii*, București, edit. Fundației Regale pentru Literatură și Artă, 1933, pag. 67.

³² Scrisoarea sus amintită a fost adresată părintelui Mersenne (1588 – 1648), savant și prieten cu Descartes. Scrisoarea și studiul sunt publicate în *Oeuvre complète*, ediția Adam Tournay, vol. I, pag. 599 și, respectiv vol. X, pag. 505. În 1637 a apărut *Dioptrica* în care sunt expuse legile refracției luminii, teoria curcubeului, proprietățile lentilei și alte lucrări de optică.

ei, subiect de alt fel de mare interes în lumea savantă a Europei³³, se ocupa și Coridaleu: „Lumina contribuie la vizibilitate, vederea nu există fără lumină. Obiectele (imobile) sunt percepute datorită unei facultăți vizuale ale sufletului, urmare a existenței unei energii imaginative, care deslușește diaphaneitatea. Aceasta este energia, aura luminoasă a obiectelor prin care se răspândește lumina”³⁴.

Astfel trebuie să admitem, după Corydaleu, că imobilele, arhitectura lor răspândesc o aură luminoasă, care contribuie la înțelegerea lor.

Numai aparent ne-am îndepărtat de subiectul nostru. Lumina, luminozitatea spațiului din Piața Hercule a îndemnat la această digresiune filozofică pentru a pătrunde mai bine înțelesul arhitecturii acestui sit. Constatăm o întrepătrundere între ceea ce se vede și ceea ce simțim. Lumina ne ajută să vedem dincolo de materie, dincolo de imaginea contemporană, privirea ne permite și o adâncire în trecut, în istorie. *Vizualitatea* – scrie Andrei

Pleșu – *dă dimensiunea trecutului, pentru că unde este spațiu este și timp*³⁵. Vizualitatea percepe participativ vechea arhitectură, fie prin sentimente nostalgice, fie ca amintiri, fie pragmatic, în sensul că ceea ce privim poate fi o contribuție la istoria arhitecturii. La cele enumerate mai sus, ar mai trebui adăugat substratul emotiv, provocat de trăirea imediată în atmosfera acestui sit arhitectural. Descoperim prin aceasta și funcția lui socială – educativă. „*Artă a străzii, a mulțimii* – scria sociologul Dimitrie Gusti – *arhitectura contribuie la cultura estetică și practică a poporului și are mai mult ca ori care altă artă, funcție de pedagogie socială*”³⁶.

Din cele prezentate, rezultă că percepția sufletească este cea care creează o stare de împlinire (**Einführung**). Ambianța aceasta de liniște cere o muzică. Oare cum ar suna aici, în Piața Hercule simfoniile contemporanului lor, Beethoven ?

³³ Veacul al XVII-lea a fost caracterizat pe drept cuvânt „*le grand siècle*” pentru avântul pe care l-a cunoscut știința, mai ales fizica. S-au înregistrat mari progrese în Optică și teoria luminii. Au fost descoperite legile refracției luminii de olandezul Snell (1591 – 1626), teoria culorilor de către Descartes. Newton studiază la Cambridge reflexia luminii iar Grimaldi (1618 – 1663) dezvoltă teoria ondulatorie a luminii și diaphaneitatea, teorie perfecționată de Huygens (1629 – 1659 și rămasă valabilă până în 1888 când Maxwel descoperă originea electromagnetică a luminii.

³⁴ Cleobul Tsourkas, *Les debuts de l'enseignement philosophique et de libre pensée dans les Balkans. La vie et l'œuvre de Teophile Coridalée 1663 – 1646*, Bucarest, 1945 pag. 146, 148, 227.

³⁵ Andrei Pleșu comentează studiile filozofului francez Louis Lavell: *La perception visuelle de la profondeur* și *La dialectique du monde sensible* ambele apărute la Strasbourg în 1921 în studiul *Louis Lavell și dialectica vizibilului* în „Studii și Cercetări de Istoria Artei. s. Arta Plastică”, t. 21, nr.1, 1974, pag. 91.

³⁶ Cuvânt introductiv al primului număr al revistei „Arhitectura” seria 1931 – 1933.